

М. В. Сорока,

здобувачка вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7361-4711>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна

E-mail: maria.telnyh@tip.llc

Мета: у статті визначається необхідність дослідження питання ефективності проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, визначення їх впливу на досягнення цілей кримінального процесу, а також оцінка їх відповідності міжнародним стандартам захисту прав людини. Особлива увага приділяється аналізу механізму судового контролю за проведенням НСРД, виявленню проблемних аспектів національного законодавства та правозастосовної практики, включаючи формалізованість процедури ухвалення рішень слідчими суддями та обмежений доступ сторони захисту до матеріалів НСРД. У статті також розглядається практика Європейського суду з прав людини щодо забезпечення балансу між інтересами держави у розслідуванні злочинів та гарантуванням прав особи, а також розробляються пропозиції щодо вдосконалення механізму проведення НСРД з метою забезпечення їх ефективності та правомірності. **Методи дослідження:** загальний діалектичний метод наукового пізнання, порівняльно-правовий, статистичний, метод наукового пізнання та герменевтичний метод тлумачення норм права. **Результати:** здійснений аналіз ефективності проведення НСРД у кримінальному процесі України. Досліджена динаміка зростання кількості наданих дозволів на НСРД, зокрема в умовах воєнного стану, та виявлена низка проблем, пов'язаних із формальним підходом до судового контролю за їх проведенням. Окреслені ризики необґрунтованого використання НСРД, що може призводити до порушення конституційних прав громадян, зниження стандартів доказової цінності зібраної інформації, а також потенційних зловживань з боку правоохоронних органів. **Обговорення:** встановлено, що відсутність статистичних даних щодо ефективності НСРД та обмежений доступ сторони захисту до матеріалів провадження ускладнюють об'єктивну оцінку їхньої доцільності. Запропоновані шляхи вдосконалення механізму судового контролю за проведенням НСРД для забезпечення балансу між інтересами держави у боротьбі зі злочинністю та гарантуванням прав людини.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії; рішення слідчого судді; кримінальний процес.

Постановка проблеми та її актуальність. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій (надалі – НСРД) передбачає значне порушення прав людини, і саме через це їх проведення є винятковими заходами, що кореспондує з ч. 2 ст. 246 КПК України, якою передбачається, що НСРД проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та

особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово розглядав питання щодо НСРД та їх відповідності Європейській конвенції з прав людини (надалі – Конвенція). Основна увага приділяється забезпеченню балансу між необхідністю таких дій для розслідування злочинів та захистом прав

людини, зокрема права на приватне життя, гарантованого статтею 8 Конвенції.

Хоча на законодавчому рівні передбачений судовий контроль за недопущенням протиправних порушень конституційних прав і свобод особи, на практиці розгляд слідчим суддею клопотання про надання дозволу на проведення НСРД досить формалізований і не передбачає реального механізму перевірки заявленого клопотання на предмет відсутності зловживань з боку органів досудового розслідування. Обмеженість доступу сторони захисту до всіх елементів процедури отримання дозволу на проведення НСРД та повних матеріалів за результатами їх проведення, призводить до порушення рівності сторін в кримінальному процесі.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Проблеми ефективності проведення НСРД, допустимості та використання їх результатів у кримінальному процесі були предметом уваги низки фахівців, серед яких – М. Грібов, В. Кікінчук, С. Ніколаюк, В. Шерудило, О. Шумілов та ін. Однак забезпечення прав і свобод людини у процесі реалізації таких заходів залишається одним із ключових принципів демократичної правової держави. Зважаючи на специфіку сучасних загроз, правозастосовна практика потребує вдосконалення механізмів контролю за проведенням НСРД з урахуванням оперативних потреб правоохоронної діяльності та дотриманням міжнародних стандартів захисту прав людини. Такий підхід сприятиме ефективному розслідуванню злочинів та водночас забезпечить баланс між інтересами державної безпеки і правами громадян.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи положення КПК України, які дозволяють проводити НСРД виключно в тяжких чи особливо тяжких кримінальних провадженнях, в Україні збільшується кількість зареєстрованих проваджень із визначенням кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного стану», що, в свою чергу, завищує класифікацію відповідного кримінального правопорушення.

Кількість дозволів на проведення НСРД в Україні значно зросла в останні роки. У 2023 році було видано 74 698 дозволів на НСРД,

тоді як у 2022 році – 47 023, що свідчить про суттєве збільшення використання цього інструменту в кримінальних розслідуваннях [1].

Разом з цим збільшилась і кількість рішень ЄСПЛ щодо порушень за статтею 8 Конвенції. Якщо у 2015 році ЄСПЛ виніс 823 рішень, з яких у 61 було зафіксовані порушення статті 8 Конвенції, що становило 7,4%, то у 2023 році у 1014 рішеннях зафіксовані 160 порушень, що становить 15,8%. Тобто частка рішень за статтею 8 з числа рішень ЄСПЛ збільшилась вдвічі з 2015 по 2023 рік. У 2023 році винесено 13 рішень у справах проти України, де зафіксовані порушення зобов'язань за статтею 8 Конвенції [2].

Як зазначає О.В. Геселев, результати НСРД у кримінальному провадженні мають доволі потужний доказовий потенціал порівняно з можливостями інших процесуальних дій. НСРД дають змогу встановити та зафіксувати відомості про злочин та особу, яка його вчинила, у режимі онлайн, тобто реального часу, коли такі дані виявляються й фіксуються безпосередньо під час готування до злочину або його вчинення. Це, безумовно, впливає на їх якісну оцінку та можливість в подальшому ефективного використання як доказів у кримінальному провадженні [3, с. 33].

Однак, постає питання, чи є ефективним проведення такої значної кількості НСРД та чи сприяє це досягненню цілей кримінального процесу. Непоодинокими є випадки використання органами досудового розслідування механізмів, спрямованих на розслідування кримінального провадження з метою здійснення тиску на осіб, щодо яких вони проводяться.

Щодо ефективності НСРД, конкретні статистичні дані про їх результативність у відкритих джерелах обмежені. Однак дослідження науковців підкреслюють важливість НСРД у розкритті та доказуванні складних злочинів. Зокрема, автори відзначають, що НСРД є дієвим засобом збору доказів у кримінальних провадженнях, зокрема, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків та корупційних злочинах.

Дотримання балансу інтересів суспільства та окремої людини, використання владними органами свої повноважень саме з метою забезпе-

чення відсутності свавільного втручання в приватне життя є необхідним елементом демократичного суспільства.

Збір статистичних даних щодо кількості проведених НСРД, результати яких не задіяні в кримінальному провадженні, не ведеться, тому на сьогодні неможливо встановити рівень ефективності значної кількості задоволених клопотань про надання дозволу на проведення НСРД. Крім того, відповідно до положень чинного законодавства такі результати знищуються і стороні захисту не повідомляються. КПК України містить пряму заборону ознайомлювати з такими матеріалами учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб. Виключно до компетенції прокурора відноситься визнання результатів НСРД необхідними чи ні для подальшого проведення досудового розслідування. Однак, відсутність даних у сторони захисту і самої особи, щодо якої проводяться НСРД, матеріалів, які не задіяні в кримінальному провадженні, унеможлиблює сформулювати контекст кримінального правопорушення, в якому особа обвинувачується та, можливо, виявити ознаки провокаційних дій з боку сторони обвинувачення чи підтвердити невинуватість особи.

Заборона розкривати результати НСРД, які не задіяні в кримінальному провадженні, породжує порушення вимог ст. 253 КПК України щодо повідомлення осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії, про обмеження їх конституційних прав. Адже досить часто орган досудового розслідування в таких випадках не повідомляє особу, чиї конституційні права були обмежені, якщо відносно неї не складено обвинувальний акт. При цьому з інших джерел людина дізнається про обмеження її конституційних прав не може.

Непоодинокими є випадки, коли підозрюваному при розкритті матеріалів кримінального провадження в порядку ст. 290 КПК України стає відомо про проведені відносно нього НСРД, однак матеріали справи не містять протоколів за результатами їх проведення, що свідчить про те, що вони не використовувались в кримінальному провадженні. Такі факти можуть свідчити про неефективність і необґрунтованість проведених НСРД, що підкреслює необ-

хідність застосування більш ефективного судового контролю. Клопотання про надання дозволу на проведення НСРД віднесені законодавством до інформації з обмеженим доступом і, відповідно, вони не реєструються в автоматизованій системі документообігу суду. Відсутність електронного документообігу та ведення електронного архіву поданих клопотань про надання дозволу на проведення НСРД унеможлиблює збір статистичної інформації, яка б надавала можливість виявлення суб'єктів, які найбільш схильні до подання необґрунтованих клопотань, що обмежує якість судового контролю.

Висновки. Тенденція щодо збільшення кількості задоволених клопотань на проведення НСРД може спричинити розмивання конституційних гарантій права на приватність, адже неконтрольоване використання НСРД створює ризики надмірного втручання держави у сферу особистого життя громадян.

Крім того, збільшення кількості таких заходів без належного обґрунтування може призвести до формального ухвалення судових рішень, що нівелюватиме принцип індивідуального підходу до кожного випадку. Це, своєю чергою, може знизити ефективність судового контролю та підвищити ймовірність зловживань з боку правоохоронних органів, у тому числі використання НСРД для незаконного стеження або політично мотивованих переслідувань.

Також слід враховувати, що надмірне застосування НСРД може спричинити перевантаженість оперативних підрозділів та слідчих органів, що ускладнить належне опрацювання зібраної інформації, призведе до дублювання зусиль та зниження ефективності розслідувань. Водночас зниження стандартів обґрунтованості клопотань може зменшити доказову цінність отриманих матеріалів, що негативно позначиться на результатах кримінальних проваджень.

Таким чином, важливо забезпечити баланс між потребами правоохоронної діяльності та захистом прав людини, удосконалюючи механізми судового контролю та встановлюючи чіткі критерії для обґрунтування необхідності проведення НСРД.

Література

1. Тиск на бізнес: про що говорять цифри. *Liga:BOOK*. ЮРЛІГА. URL: https://jurliga.ligazakon.net/catalog/13048/publikatsii/852?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 26.02.2025).

2. Право на повагу до приватного і сімейного життя у практиці ЄСПЛ: Case study справ проти України за 2023 рік. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/yespl-case-study-2023/> (дата звернення: 26.02.2025).

3. Геселев О.В. Проблеми легітимізації використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для доказування у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1. С. 30-43.

References

1. Tysk na biznes: pro shcho hovoriat tsyfry. *Liga:BOOK*. *YuRLIHA*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/catalog/13048/publikatsii/852?utm_source=chatgpt.com (data zvernennia: 26.02.2025).

2. Pravo na povahu do pryvatnoho i simeinoho zhyttia u praktytsi YeSPL: Case study sprav proty Ukrainy za 2023 rik. Tsentr demokratii ta verkhovenstva prava. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/yespl-case-study-2023/> (data zvernennia: 26.02.2025).

3. Heselev O.V. Problemy lehitymizatsii vykorystanni rezultativ nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii dlia dokazuvannia u kryminalnomu provadzhenni. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*. 2018. № 1. S. 30-43.

Mariia Soroka

EFFECTIVENESS OF CONDUCTING COVERT INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIVITIES AND THEIR IMPACT ON ACHIEVING THE OBJECTIVES OF CRIMINAL PROCEEDINGS

State University «Kyiv Aviation Institute»
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: maria.telnyh@tip.llc

Purpose: this article examines the necessity of researching the effectiveness of covert investigative (search) activities in criminal proceedings, determining their impact on achieving criminal procedure objectives, and evaluating their compliance with international human rights standards. Special attention is given to analyzing the judicial control mechanism for covert investigative activities, identifying problematic aspects of national legislation and law enforcement practice, including the formalized nature of decision-making procedures by investigating judges and limited access of the defense to covert investigative materials. The article also examines European Court of Human Rights jurisprudence regarding the balance between state interests in crime investigation and guaranteeing individual rights, and develops proposals for improving the mechanism of conducting covert investigative activities to ensure their effectiveness and legality. **Research methods:** general dialectical method of scientific inquiry, comparative legal analysis, statistical methods, scientific cognition, and hermeneutical method of legal norm interpretation. **Results:** an analysis of the effectiveness of covert investigative activities in Ukraine's criminal procedure was conducted. The research examined the increasing dynamics of authorized covert investigative activities, particularly under martial law conditions, and identified several problems related to the formalistic approach to judicial oversight of these activities. The study outlines risks of unjustified use of covert investigative activities that may lead to constitutional rights violations, decreased evidentiary standards, and potential abuses by law enforcement agencies. **Discussion:** the study establishes that the absence of statistical data regarding the effectiveness of covert investigative activities and limited defense access to case materials complicates objective assessment of their appropriateness. The article proposes improvements to the judicial control mechanism for covert investigative activities to ensure balance between state interests in combating crime and human rights guarantees.

Key words: covert investigative (search) activities; investigating judge decisions; criminal procedure.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2025